

Anna Zellma

 <https://orcid.org/0000-0002-3612-3454>
anna.zellma@uwm.edu.pl

 <https://ror.org/05s4feg49>

Kompetencje międzykulturowe nauczyciela religii w zróżnicowanej kulturowo szkole

 <https://doi.org/10.15633/ps.28301>

Anna Zellma – prof. dr hab., pracuje w Katedrze Teologii Pastoralnej i Katechetyki na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. W pracy naukowej zajmuje się zagadnieniami z zakresu katechetyki integralnej, dydaktyki nauczania religii w szkole, profesjonalnego rozwoju nauczyciela religii i pedagogiki inspirowanej wartościami chrześcijańskimi.

Article history • Received: 21 Nov 2023 • Accepted: 18 Dec 2023 • Published: 30 Sep 2024

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstract

Intercultural competences of a religion teacher in a culturally diverse school

Acquiring and developing multiple professional competences is one of the key responsibilities and challenges of religion teachers. It is part of the core areas of professional development. It is conditioned by the cultural differentiation of the contemporary school. It has its justification in the educational law regulations concerning school education of children of foreigners, national minorities and ethnic minorities. Acquiring and developing intercultural competence requires from teachers of religion both up-to-date knowledge in the field of intercultural education as well as practical skills and appropriate attitudes towards cultural difference. Cooperation with entities involved in the formation of intercultural competences of religion teachers seems to be particularly valuable. In addition to initiatives taken by the staff of catechetical offices and teacher training centres, the activities of non-governmental organizations are also educationally valuable. They require more promotion among religion teachers. Hence, it is worth creating a space for sharing good practices in intercultural education in the teaching of religion.

Keywords: intercultural education, religion teacher, intercultural competence, cultural dialogue, tolerance, education

Abstrakt

Kompetencje międzykulturowe nauczyciela religii w zróżnicowanej kulturowo szkole

Nabywanie i rozwijanie wielorakich kompetencji zawodowych jest jednym z kluczowych obowiązków i wyzwań nauczycieli religii. Wpisuje się w podstawowe obszary profesjonalnego rozwoju. Warunkowane jest zróżnicowaniem kulturowym współczesnej szkoły. Ma swoje uzasadnienie w regulacjach prawa oświatowego dotyczących edukacji szkolnej dzieci cudzoziemców, mniejszości narodowych i mniejszości etnicznych. Nabywanie i rozwijanie kompetencji międzykulturowych wymaga od nauczycieli religii zarówno aktualnej wiedzy z zakresu edukacji międzykulturowej, jak też umiejętności praktycznych i odpowiednich postaw wobec odmienności kulturowej. Szczególnie cenna wydaje się współpraca z podmiotami zaangażowanymi na rzecz kształtowania kompetencji międzykulturowych nauczycieli religii. Obok inicjatyw podejmowanych przez pracowników referatów katechetycznych i ośrodków doskonalenia nauczycieli, edukacyjnie wartościowe są również działania organizacji pozarządowych. Wymagają one większej promocji wśród nauczycieli religii. Stąd też warto stworzyć przestrzeń do dzielenia się dobrymi praktykami w zakresie edukacji międzykulturowej w nauczaniu religii.

Słowa kluczowe: edukacja międzykulturowa, nauczyciel religii, kompetencje międzykulturowe, dialog kultur, tolerancja, wychowanie

Współczesne procesy migracyjne w Polsce, które nasiliły się po akcesji unijnej, a zostały zintensyfikowane po 24 lutego 2022 roku, czyli po inwazji Rosji na Ukrainę, wpływają nie tylko na zmianę społeczeństwa polskiego, ale także polskiej szkoły¹. Coraz częściej do systemu edukacji w Polsce przyjmowane są dzieci imigrantów, zwłaszcza z Ukrainy². W ten sposób środowisko szkolne staje się różnorodne kulturowo. Zjawisko to rodzi nowe wyzwania edukacyjne związane z indywidualnym podejściem do dzieci imigrantów, którzy żyją w obcym kulturowo środowisku. Również członkostwo w Unii Europejskiej i rozwój gospodarczy Polski skutkuje zwiększeniem nie tylko liczby obcokrajowców w Polsce, ale także możliwością swobodnego podróżowania, pracy, nauki i zamieszkania w innych państwach. Coraz więcej uczniów i nauczycieli korzysta z programu Erasmus+, który oferuje możliwość udziału nauczycieli w kursach i szkoleniach metodycznych, wymianę dobrych praktyk oraz wymiany uczniowskie (krótko- i długoterminowe)³. Sytuacja ta implikuje potrzebę przygotowania dzieci i młodzieży do życia w wielokulturowym świecie z zachowaniem tożsamości narodowej oraz postawy otwartości i poszanowania innych kultur. Profesjonalna realizacja tego zadania wymaga od nauczycieli kompetencji międzykulturowych. Potrzeba takich kompetencji dotyczy również nauczycieli religii, którzy w środowisku szkolnym wypełniają misję nauczania i wychowania⁴.

Jak dotąd problematyka rozwijania kompetencji międzykulturowych nauczycieli religii w zróżnicowanej kulturowo szkole sporadycznie

1 J. Dudziak, Obywatele Ukrainy w Polsce – aktualne dane migracyjne, <https://udsc.prowly.com/releases/statystyki-migracyjne> (14.08.2023).

2 Uczniowie cudzoziemcy, <https://dane.gov.pl/pl/dataset/1426,liczba-uczniow-cudzoziemcow-wedug-gmin> (14.08.2023).

3 Erasmus+, <https://erasmusplus.org.pl/> (14.08.2023).

4 Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, 85–86, 91; Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998, 73–75, 230, 259; Papieska Rada ds. Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Kielce 2020, 313–318, 397–400.

była podejmowana przez polskich badaczy. Nieliczne prace na ten temat traktują głównie o wybranych aspektach edukacji międzykulturowej w nauczaniu religii⁵. Problematyka określona w tytule niniejszego opracowania jest zatem nowa oraz poznawczo i społecznie uzasadniona. W Polsce, jak już wyżej zauważono, wzrasta liczba dzieci i młodzieży z innych kręgów kulturowych. Pojawienie się ich w środowisku szkolnym przekształca homogeniczną kulturowo placówkę oświatową w „obszar krzyżujących się pograniczy kulturowych, w którym procesy dyfuzji kulturowej przeplatają się ze skomplikowanymi i nie zawsze harmonijnymi relacjami interpersonalnymi i międzykulturowymi”⁶. Sytuacja ta rodzi nowe wyzwania edukacyjne.

Analizy podjęte w tym artykule mają na celu poszukiwanie odpowiedzi na następujące pytania: W jaki sposób definiowane są kompetencje międzykulturowe nauczycieli religii? Co się na nie składa? Jakie są warunki konieczne i uwarunkowania nabywania tego rodzaju kompetencji? Jakie warto podejmować działania formacyjne ukierunkowane na rozwijanie kompetencji międzykulturowych nauczycieli religii? Skąd czerpać kreatywne inspiracje w zakresie rozwijania kompetencji międzykulturowych nauczycieli religii?

Realizacji postawionego celu badawczego służyła metodologia badań jakościowych. Zastosowano metodę analizy katechetycznych dokumentów Kościoła i literatury przedmiotu. Na tej podstawie dokonano identyfikacji kluczowych aspektów dotyczących kompetencji międzykulturowych nauczycieli religii, które wpisują się w szerszy kontekst problematyki badań nad nauczaniem religii w polskiej szkole i formacją nauczycieli religii.

5 Por. A. Różańska, *Międzykulturowe konteksty edukacji religijnej – problem otwartej tożsamości religijnej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 36 (2017) z. 3, s. 49–58; A. Zellma, *Niekwestionowana rola edukacji międzykulturowej w szkolnym nauczaniu religii*, w: *Religia i edukacja w styczności z różnorodnością kulturową*, red. J. M. Garbula, J. J. Pawlik, Olsztyn 2017, s. 171–180.

6 M. T. Bem, *Kompetencje międzykulturowe studentów. Studium teoretyczno-empiryczne*, Białystok 2020, s. 5, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/12550/1/M_Bem_Kompetencje_miedzykulturowe_studentow.pdf (14.08.2023).

1. Wokół rozumienia kompetencji międzykulturowych

W literaturze pedagogicznej pojawia się wiele ujęć i interpretacji „kompetencji międzykulturowych”⁷. Badacze zgodnie twierdzą, że zdefiniowanie tego terminu nie jest zadaniem łatwym⁸. Wiąże się bowiem z różnymi sferami życia człowieka oraz z rozumieniem edukacji międzykulturowej. Stąd też badacze opisują kompetencje międzykulturowe na wiele różnych sposobów⁹.

Uwzględniając specyfikę pracy nauczyciela religii w niniejszym opracowaniu, przyjmuje się, że kompetencje międzykulturowe są zbiorem wielu składowych elementów: wiedzy, umiejętności, zdolności i cech osobowościowych potrzebnych dla właściwego komunikowania się i współdziałania z osobami, które przynależą do odmiennej kultury¹⁰. Stanowią jedną z kategorii kompetencji komunikacyjnych¹¹. Co ważne, kompetencje międzykulturowe nie są autonomiczne w stosunku do innych kompetencji posiadanych przez osobę. Wszystkie kompetencje jednostki na przykład indywidualne, społeczne, zawodowe powinniśmy odnieść do międzykulturowej recepcji świata¹². Kompetencje międzykulturowe wiążą się bowiem integralnie z wiedzą i umiejętnościami oraz interpretowaniem i odbiorem świata. W sposób szczególnie uwidaczniają się w postawie relatywizmu kulturowego w kontaktach

7 Por. S. Magala, *Kompetencje międzykulturowe*, Warszawa 2011, s. 40; P. Pukin, *Edukacja międzykulturowa jako element strategii Rady Europy i Unii Europejskiej*, „Edukacja Międzykulturowa” 10 (2019) nr 1, s. 69–80.

8 Por. J. Nikitorowicz, *Polityka edukacyjna w kontekście potrzeby nabywania kompetencji międzykulturowych*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 30 (2017), s. 7–19; I. Nowakowska-Buryła, K. Kusiak, *Natura kompetencji a ograniczenia i trudności w kształceniu międzykulturowym nauczycieli edukacji elementarnej*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 14 (2019) nr 2, s. 41–53.

9 Zob. szerzej o tym w: M. T. Bem, *Kompetencje międzykulturowe studentów. Studium teoretyczno-empiryczne*, s. 66–90; J. Nikitorowicz, *Kompetencje międzykulturowe*, s. 1–2, <https://leksykon.granice.uni.wroc.pl/Artykuly/Kompetencje-miedzykulturowe> (14.08.2023).

10 M. T. Bem, *Kompetencje międzykulturowe studentów*, s. 66–90.

11 M. Badowska, *Kompetencje społeczne i międzykulturowe nauczycieli i pedagogów w świetle badań własnych*, „Kultura i Edukacja” 3 (2018), s. 184–200.

12 M. T. Bem, *Kompetencje międzykulturowe studentów*, s. 5–90; por. A. Zellma, *Profesjonalny rozwój nauczyciela religii*, Olsztyn 2013, s. 149–173.

z przedstawicielami innych kultur¹³. Bazują na zrozumieniu i akceptacji zarówno osoby przynależącej do odmiennego kręgu kulturowego, jak też jej innego sposobu postrzegania świata. Zrozumienie i akceptacja innej kultury sprzyja budowaniu pokojowego współistnienia i konstruktywnego rozwiązywania pojawiających się konfliktów. U podstaw tak rozumianych kompetencji międzykulturowych znajdują się zarówno kompetencje kulturowe, jak też wielokulturowe¹⁴. Pierwsze z nich uwidaczniają się w zdolności swobodnego i satysfakcjonującego funkcjonowania w kulturze (własnej i w innych kręgach kulturowych) zgodnie przyjętymi normami i wzorami¹⁵. Drugie natomiast są tożsame z umiejętnością rozpoznawania różnic i podobieństw pomiędzy określoną kulturą a własną, wzmacnianiem własnej tożsamości kulturowej poprzez zdobywanie wiedzy na temat innych kultur, poznawaniem innych kultur (w tym języka, sztuki, historii, muzyki itp.) oraz zdobywaniem wiedzy na temat różnorodnych sposobów komunikacji i strategii słuchania¹⁶.

Mając powyższe na uwadze, należy stwierdzić, że kluczowe elementy kompetencji międzykulturowych w odniesieniu do aktywności zawodowej nauczyciela religii dotyczą wiedzy (wymiar poznawczy), postaw (wymiar emocjonalny), umiejętności (wymiar praktyczny)¹⁷. Nie są ściśle związane z konkretnym czasem, miejscem czy kontekstem. Kompetencje międzykulturowe nauczycieli religii polegają bowiem na zdolności do nawiązywania kontaktów, integracji społecznej i dostosowania się do odmiennego systemu społecznego, rozumienia innych osób, pełnienia ról i zajmowania określonych pozycji czy też podejmowania inicjatyw w zróżnicowanym kulturowo środowisku¹⁸.

¹³ Zob. więcej o tym w: M. Kamińska, *Relatywizm kulturowy a uniwersalizm Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 22 (2015) nr 2, s. 182–188; J. A. Majcherek, *Relatywizm kulturowy a badanie relacji międzykulturowych*, „Intercultural Relations” 1 (2017), s. 83–105.

¹⁴ M. T. Bem, *Kompetencje międzykulturowe studentów*, s. 66–90.

¹⁵ Zob. o tym w: M. T. Bem, *Kompetencje międzykulturowe studentów*, s. 66–67, 88–90.

¹⁶ M. T. Bem, *Kompetencje międzykulturowe studentów*, s. 68–70, 82–84.

¹⁷ Zob. szerzej o tym w: A. Szczurek-Boruta, *Nauczyciele i kształtowanie kompetencji międzykulturowej uczniów*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 21 (2013), s. 155–169.

¹⁸ Por. E. Głazewska, *Wartość kompetencji międzykulturowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio N – Educatio Nova” 5 (2020), s. 327–341.

2. Warunki konieczne do rozwijania kompetencji międzykulturowych

Jak wspomniano wyżej, kompetencje międzykulturowe są integralnie powiązane z cechami osobowościowymi jednostki. Kształtowanie tego rodzaju kompetencji zależy między innymi od otwartości, empatii, szacunku wobec „Innego”, umiejętności adekwatnego zachowania się w sytuacjach nowych i nieznanach, przyjęcia odpowiedzialności za skutki swojego zachowania¹⁹. Istotna jest również elastyczność, orientacja na nową wiedzę, tolerancja dla niejednoznaczności, swoboda w nawiązywaniu kontaktów interpersonalnych, czy też umiejętności komunikacyjne²⁰. Za ważną uznaje się również znajomość języków obcych. W tym kontekście wyraźnie zaznacza się, że rozwijaniu kompetencji międzykulturowych nauczycieli, również nauczycieli religii, sprzyja doświadczenie, zaangażowanie w rozwój własny i uczniów, świadomość i pomoc w przezwyciężaniu ryzyka i kłopotów, dzielenie się wiedzą i umiejętnościami, gotowość do zmiany, dociekliwość, refleksyjność, samokrytycyzm, zaangażowanie w realizację założeń programowych, wrażliwość na potrzeby uczniów, wykorzystywanie treści i metod odpowiednio do własnej wiedzy i umiejętności, kreatywność w myśleniu i działaniu, chęć wyzbycia się myślenia opartego na uprzedzeniach oraz tworzenie wspierającego środowiska wychowawczego²¹. Do kluczowych elementów międzykulturowego uczenia się, za pośrednictwem którego osoba rozwija kompetencje międzykulturowe, należą: otwarcie się na „Innego”, świadomość celu działania, umiejętności opisywania i wyjaśniania procesów międzykulturowych kultury własnej i obcej, znajomość języków obcych, gotowość do uczenia się oraz umiejętność praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy na temat odmienności kulturowej²².

19 M. Czerepaniak-Walczak, *Kompetencja: słowo kluczowe czy „wytrych” w edukacji?*, „Neodidagmata” 24 (1999), s. 53–64.

20 Zob. o tym w: K. Smoter, *O potrzebie wspierania rozwoju kompetencji międzykulturowych i medialnych w kształceniu nauczycieli – w poszukiwaniu rozwiązań*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 8 (2018), s. 99–108.

21 A. Suchocka, *Kompetencje międzykulturowe – przywilej czy konieczność?*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Akademii Marynarki Wojennej” 4 (2016), s. 121–131.

22 A. Suchocka, *Kompetencje międzykulturowe – przywilej czy konieczność?*, s. 121–131.

Również sytuacja społeczno-kulturowa w rodzinie i szkole odgrywa ważną rolę w nabywaniu kompetencji międzykulturowych przez wszystkich uczestników procesów edukacyjnych. Przygotowuje do twórczego spotkania z „Innym”, prowadzenia dialogu i współdziałania w różnych kontekstach życia społecznego²³. Nabywanie kompetencji międzykulturowych odbywa się bowiem w toku socjalizacji, wychowania i edukacji – w środowisku społecznym, w którym nauczyciele i uczniowie wchodzą w różnego rodzaju interakcje społeczne, nawiązują i podtrzymują kontakty interpersonalne, są stymulowani do osobistego rozwoju, wrastają w kulturę i w społeczeństwo oraz uczestniczą w dialogu edukacyjnym²⁴. Konieczne przy tym jest kształtowanie tożsamości otwartej na różnorodność, zdolnej do wykraczania poza negatywne stereotypy i uprzedzenia w relacjach międzyludzkich i międzykulturowych²⁵. Procesom tym towarzyszy stopniowe nabywanie przez osobę zdolności dostrzegania dóbr kultury, dokonywania selekcji, internalizacji wartości, których nośnikiem jest kultura oraz kierowania się przyswojonymi wartościami w życiu. W następstwie takich aktywności kształtuje się świadomość i tożsamość międzykulturowa²⁶. Co ważne, tak określone działania dydaktyczne i wychowawcze nie są aksjologicznie neutralne. Podobnie jak edukacja międzykulturowa, odwołują się do pojęcia niezbywalnej godności osoby ludzkiej. Godność ta jest źródłem wolności i praw człowieka, a różnorodność kulturowa i złożone tożsamości kulturowe mają wymiar aksjologiczny. Traktowane są jako istotne wartości życia społecznego²⁷.

23 M. Rafalska, Rama kompetencji międzykulturowych w polskim systemie edukacji, w: *Kompetencje międzykulturowe. Materiały edukacyjne dla rad pedagogicznych*, red. M. Rafalska, Warszawa 2016, s. 9–14.

24 J. Sacharczuk, A. Szwarz, Edukacja i inne procesy wspierające kształtowanie kompetencji międzykulturowych – ujęcie teoretyczne i praktyczne, „Kultura i Edukacja” 1 (2020), s. 91–109.

25 J. Nikitorowicz, *Kompetencje międzykulturowe*, s. 1–2.

26 J. Sacharczuk, A. Szwarz, Edukacja i inne procesy wspierające kształtowanie kompetencji międzykulturowych – ujęcie teoretyczne i praktyczne, s. 91–109.

27 R. Rosa, Godność i prawa człowieka w edukacji międzykulturowej, „Pogranicze. Studia Społeczne” 17 (2011), s. 84–101.

3. Uwarunkowania rozwoju kompetencji międzykulturowych nauczycieli religii

Działania nauczycieli religii w zakresie rozwijania kompetencji międzykulturowych są warunkowane różnymi czynnikami. Na szczególną uwagę zasługuje specyfika i typ szkoły, w której pracuje nauczyciel religii. Może to być na przykład szkoła dla mniejszości, szkoła dwujęzyczna, szkoła wielokulturowa, szkoła z wykładowym językiem obcym nauczania²⁸. Również specyfika regionu i miejscowości odgrywa kluczową rolę w podejmowanej przez nauczyciela religii aktywności na rzecz rozwijania kompetencji międzykulturowych²⁹. Przykładowo, praca w szkole, która znajduje się na pograniczu lub w centrum kulturowym, rodzi konkretne wyzwania związane między innymi z równorzędnym traktowaniem wszystkich kultur, wspieraniem uczniów w nabywaniu umiejętności pokojowego współistnienia i współpracy w pluralistycznym środowisku czy też z kształtowaniem postaw otwartych i tolerancyjnych³⁰. Z tym wiąże się konieczność towarzyszenia dzieciom i młodzieży w odkrywaniu własnej tożsamości kulturowej oraz wdrażania ich do dialogu i podejmowania negocjacji³¹. Kluczową rolę, zwłaszcza od marca 2022 roku, odgrywa również zróżnicowanie społeczno-kulturowe poszczególnych regionów Polski i edukacja uczniów z Ukrainy w polskiej szkole. Zintensyfikowana obecność mniejszości narodowych i etnicznych w społeczeństwie polskim wymaga większego zaangażowania nauczycieli religii w realizację edukacji międzykulturowej, w tym podejmowania działań integrujących uczniów z Ukrainy i z Polski.

28 Więcej na ten temat zob. w: *Przestrzenie międzykulturowe w badaniach i praktyce edukacyjnej*, red. J. Nikitorowicz, A. Młynarczyk-Sokołowska, U. Namietko, Białystok 2019.

29 Por. M. Badowska, *Kompetencje społeczne i międzykulturowe nauczycieli i pedagogów w świetle badań własnych*, s. 184–200; A. Zellma, *Nauczyciel religii jako animator kultury w środowisku wiejskim*, „*Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*” 35 (2015), s. 257–269.

30 A. Zakrzewska, *Różnorodność kulturowo-wyznaniowa społeczeństwa wyzwaniem dla wychowania obywatelskiego w szkole katolickiej*, w: *Religia i edukacja w styczności z różnorodnością kulturową*, s. 89–103.

31 Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018, s. 14–137.

Wśród czynników warunkujących rozwój kompetencji międzykulturowych nauczycieli religii na szczególne podkreślenie zasługuje aktywność szkoły w zakresie współpracy międzynarodowej³². W ramach realizacji projektów międzynarodowych polskie szkoły podstawowe i ponadpodstawowe aktywnie korzystają z oferty europejskich programów edukacyjnych (np. Erasmus+). Nauczyciele religii mogą również włączyć się w tego rodzaju działania, które pozwalają między innymi porównać praktykę edukacyjną oraz rozwijać kompetencje komunikacyjne uczniów i opiekunów (nauczycieli) w środowisku międzynarodowym. Wymaga to jednak otwartości na tematykę wielo- i międzykulturowości w wymiarze lokalnym i globalnym oraz zaangażowania w nabywanie wiedzy i umiejętności w tym zakresie. Postawa nauczycieli religii wobec odmienności, obcej kultury i „Innego” w znacznym stopniu determinuje jakość procesów związanych z nabywaniem i rozwijaniem kompetencji międzykulturowych.

4. Sposoby kształtowania kompetencji międzykulturowych nauczycieli religii

Kulturowo zróżnicowane środowisko szkolne rodzi nowe wyzwania dydaktyczno-wychowawcze. Wymaga poszukiwania innowacyjnych rozwiązań oraz samodzielnej i twórczej aktywności edukacyjnej nauczycieli religii. Na szczególną uwagę zasługuje mądrość w korzystaniu z wiedzy pedagogicznej, uczenie się z doświadczeń własnych i innych oraz gotowość do samokształcenia, doksztalcania i doskonalenia zawodowego. Co ważne, rozwijanie kompetencji międzykulturowych nauczycieli religii powinno odbywać się w ścisłym powiązaniu teorii i praktyki, co pozwoli przekładać wiedzę teoretyczną na praktykę edukacyjną³³.

Wobec powyższego nauczyciele religii, którzy pracują z grupami zróżnicowanymi kulturowo, mogą podjąć studia podyplomowe czy też brać

³² Zob. o tym w: M. Pachocki, *Współpraca międzynarodowa a jakość i organizacja pracy szkół. Raport z badania kadry kierowniczej polskich placówek edukacyjnych*, Warszawa 2021.

³³ Zob. szerzej o tym w: A. Zellma, *Nauczyciel religii jako refleksyjny praktyk w realiach współczesnej szkoły*, „Katecheta” 53 (2009) nr 9, s. 6–12.

udział w kursach kwalifikacyjnych i warsztatach metodycznych. Obok treści merytorycznych (np. uregulowań prawnych sytuacji uczniów obcokrajowców, wiedzy dotyczącej różnych kultur, migracji, uchodźstwa) zaleca się naukę języków obcych oraz rozwijanie umiejętności wychowawczych w praktyce – w zróżnicowanym kulturowo środowisku przy wsparciu doświadczonych pedagogów. W tak określonych działaniach ważne miejsce zajmuje również zdobywanie wiedzy metodycznej, która dotyczy celów, treści, metod i form edukacji międzykulturowej. Niezbędne są praktyczne doświadczenia, zwłaszcza uczenie się z praktyki innych nauczycieli i własnej. Chodzi tu zwłaszcza o stwarzanie nauczycielom religii możliwości twórczego korzystania ze zdobytej wiedzy w trakcie kontaktów z uczniami z innych kultur, poznania języków obcych, współdziałania w realizacji projektów edukacyjnych i zaangażowania na rzecz integracji zróżnicowanej kulturowo społeczności. Zdobywanie wiedzy metodycznej, rozwijanie umiejętności praktycznych oraz wzbogacanie osobistych doświadczeń zajmuje ważne miejsce w procesie rozwijania kompetencji międzykulturowych. Służy nabywaniu specyficznych kwalifikacji i predyspozycji niezbędnych w pracy z grupą zróżnicowaną kulturowo.

Obok wyżej wymienionych działań, proponowanych w ramach doskonalenia zawodowego, zaleca się również (np. w ramach Wewnątrzszkolnego Doskonalenia Nauczycieli) organizowanie prelekcji i warsztatów tematycznych dostosowanych do potrzeb edukacyjnych i społeczno-kulturowych szkoły. Tego rodzaju spotkania umożliwiają wszystkim nauczycielom, a więc także nauczycielom religii, nabywanie wiedzy i umiejętności niezbędnych w rozwiązywaniu aktualnych problemów dydaktycznych i wychowawczych determinowanych zróżnicowanym kulturowo środowiskiem szkolnym.

W permanentnej formacji nauczycieli religii ważne miejsce zajmują konferencje tematyczne organizowane cyklicznie (np. przed rozpoczęciem roku szkolnego, przed rozpoczęciem semestru letniego w szkole), które warto wzbogacić o tematykę z zakresu edukacji międzykulturowej. Cenne wydają się też dyskusje z udziałem ekspertów i nauczycieli religii (np. panelowa, oksfordzka) oraz praca w małych grupach (np. w ramach zespołów katechetów w dekanacie, w parafii). Pozwalają one przybliżyć uczestnikom zarówno teoretyczne podstawy edukacji

międzykulturowej, jak też praktyczne możliwości implementacji teorii pedagogicznych do praktyki edukacyjnej. W toku dyskusji z udziałem ekspertów i nauczycieli religii można odwołać się do dobrych praktyk edukacyjnych, zaprezentować innowacyjne rozwiązania metodyczne i projekty edukacyjne.

Rozwijaniu kompetencji międzykulturowych nauczycieli religii służy również współpraca nauczyciela religii z pracownikami bibliotek i przedstawicielami organizacji pozarządowych (stowarzyszeń, fundacji), którzy podejmują działania na rzecz upowszechniania różnorodnych kultur, uczenia się od „Innych”, dialogu kultur i integracji różnych grup etnicznych, kulturowych, religijnych. Organizowane przez wyżej wymienione podmioty różnego rodzaju działania w obszarze edukacji międzykulturowej sprzyjają zdobywaniu nowych doświadczeń, rozwijaniu predyspozycji osobowościowych i łączeniu teorii z praktyką. Również kontakt z zaangażowanym w edukację międzykulturową doradcą metodycznym spełnia ważną rolę w nabywaniu wiedzy na temat różnorodności społeczno-kulturowej, uwrażliwianiu na „Inność”, rozwijaniu umiejętności komunikacji z „Innym”, kształtowaniu postaw otwartych i tolerancyjnych oraz zdobywaniu umiejętności realizacji projektów z zakresu edukacji międzykulturowej.

Na szczególną uwagę zasługuje tworzenie grup o zasięgu diecezjalnym, dekanalnym, parafialnym i szkolnym zrzeszające nauczycieli religii, którzy pragną dzielić się osobistym doświadczeniem w zakresie edukacji międzykulturowej, doskonalić warsztat pracy metodycznej, poszerzać wiedzę, rozwijać umiejętności rozwiązywania problemów związanych z różnorodnością kulturową uczniów w szkole. Dobrze zaplanowana i realizowana współpraca w zespole może przyczynić się do doskonalenia kompetencji międzykulturowych. Pozwala na wspólne uczenie się poprzez odwołanie do wiedzy osobistej i doświadczenia oraz na podejmowanie innowacyjnych inicjatyw w zakresie edukacji międzykulturowej.

Nowe możliwości w zakresie rozwijania kompetencji międzykulturowych stwarza również dostęp do technologii informacyjno-komunikacyjnych. Na uwagę nauczycieli religii zasługują nie tylko kursy kwalifikacyjne online, ale także społecznościowe portale edukacyjne. Na przykład eTwinning zrzesza europejską społeczność szkół, uczniów

i nauczycieli współpracujących ze sobą za pomocą mediów elektronicznych³⁴. Można na nim znaleźć różnorodne kursy, webinaria, spotkania online, projekty edukacyjne, konkursy tematyczne i materiały edukacyjne dla nauczycieli przydatne między innymi w pracy z uczniami w zróżnicowanym kulturowo środowisku szkolnym czy też w doskonaleniu umiejętności językowych. Skierowane są one do wszystkich nauczycieli o dowolnej specjalności, zainteresowanych współpracą ze szkołami europejskimi i realizacją projektów w ramach eTwinning.

Twórcze inspiracje w zakresie rozwijania kompetencji międzykulturowych nauczycieli religii można odnaleźć w szkoleniach (kursach, webinariach) organizowanych stacjonarnie i online przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie (ORE)³⁵. Są one adresowane do nauczycieli i asystentów edukacji międzykulturowej różnego typu szkół. Dotyczą między innymi różnych aspektów edukacji mniejszości narodowych i etnicznych, w tym mniejszości romskiej, prawidłowego prowadzenia rozmów z uczniami na temat wojny na Ukrainie³⁶. Treść szkoleń uwzględnia między innymi różnice kulturowe, umiejętności społeczne, diagnozę potrzeb uczniów, planowanie pracy, strategie akulturacji. Zwykle zostaje wzbogacona o ogólnodostępne materiały edukacyjne i dobre praktyki publikowane na stronie Ośrodka Rozwoju Edukacji³⁷. Podobne inicjatywy podejmowane są przez różne organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, publiczne i niepubliczne placówki doskonalenia nauczycieli. Wymienione podmioty organizują między innymi konsultacje indywidualne, warsztaty i szkolenia dla kadry pedagogicznej. Realizują projekty edukacyjne związane z tematyką różnorodności

34 eTwinning, <https://etwinning.pl/> (16.08.2023).

35 Zob. Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE), <https://www.ore.pl> (11.08.2023).

36 Zob. np. Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE), *Uczeń z Ukrainy w polskiej szkole – webinarium*, <https://www.ore.edu.pl/2022/04/uczen-z-ukrainy-w-polskiej-szkole-webinarium/> (11.08.2023); Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE), *Praca z uczniami ze środowisk uchodźczych – nowe szkolenie*, <https://www.ore.edu.pl/2022/03/praca-z-uczniami-ze-srodowisk-uchodzacych-nowe-szkolenie-ore/> (11.08.2023).

37 Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE), *Materiały edukacyjne do pracy z ukraińskimi uczniami w polskiej szkole*, <https://www.ore.edu.pl/2022/03/materiały-edukacyjne-do-pracy-z-ukraińskimi-uczniami-w-polskich-szkolach/>, (11.08.2023); Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE), *Wielokulturowość w szkole / uczeń cudzoziemski*, <https://www.ore.edu.pl/2015/03/wielokulturowosc-w-szkole-uczen-cudzoziemski/> (12.08.2023).

kulturowej, migracji, komunikacji i współpracy z „Innymi”. Proponują też kursy językowe (w tym języka polskiego dla obcokrajowców) i spotkania edukacyjne z udziałem uczniów. Bezpłatnie udostępniają materiały edukacyjne. Rozwijają i upowszechniają mentoring i wolontariat. Podejmowane działania kierują do wszystkich osób bez względu na wyznanie, narodowość czy światopogląd. Wszystko to ma służyć nie tylko prezentacji założeń edukacji międzykulturowej, ale także budzeniu wśród nauczycieli postawy dialogu międzykulturowego i międzyreligijnego, propagowaniu różnorodności kulturowej, wzmacnianiu tożsamości kulturowej przy jednoczesnym rozwijaniu umiejętności społecznych połączonych w zróżnicowanej kulturowo szkole.

Zakończenie

Przedstawione wątki teoretyczne pozwalają stwierdzić, że nabywanie kompetencji międzykulturowych przez nauczycieli religii to proces wymagający zaangażowania, samodzielności i kreatywności. Istotne jest także korzystanie ze zróżnicowanych form i zasobów edukacyjnych. Ważne miejsce zajmuje zarówno znajomość i przestrzeganie prawa oświatowego, jak też twórcza realizacja założeń programowych nauczania religii, w tym korelacji z edukacją szkolną. Istotną rolę ogrywa również współpraca z innymi nauczycielami i podmiotami zewnętrznymi na rzecz integracji wielokulturowej społeczności w szkole.

Wspieranie nauczycieli religii w nabywaniu kompetencji międzykulturowych wymaga przed wszystkim rzetelnej diagnozy ich aktualnego poziomu wiedzy, umiejętności i postaw wśród poszczególnych grup nauczycieli religii w zakresie edukacji międzykulturowej. Dopiero na tej podstawie można odpowiednio planować, promować i wdrażać twórcze inicjatywy edukacyjne związane z wielokulturowością. W praktyce bowiem – we wstępnej i permanentnej formacji nauczycieli religii – właściwie nie istnieje systemowa edukacja międzykulturowa. Poszczególne cele i treści, bezpośrednio lub pośrednio związane z tego rodzaju edukacją, zawarte są w podstawie programowej katechezy i w programach nauczania religii. Nie stanowią jednak spójnego ujęcia problemu. Wymagają zatem twórczego podejścia już na etapie kształcenia akademickiego – na studiach teologicznych przygotowujących

do pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkole. Pomocne mogą okazać się tu konwersatoria, ćwiczenia i projekty, podczas których uczestnicy będą mogli stawiać pytania otwarte, uczestniczyć w dyskusji, proponować twórcze rozwiązania metodyczne w zakresie edukacji międzykulturowej i wdrażać je w praktyce.

Znaczące wydaje się również podejmowanie kwestii związanych z edukacją międzykulturową na forum ogólnopolskim i diecezjalnym. W ramach współpracy pomiędzy pracownikami wydziałów / referatów katechetycznych, doradcami metodycznymi do spraw nauczania religii i organizacjami pozarządowymi warto poszukiwać rozwiązań dotyczących twórczych strategii rozwijania kompetencji międzykulturowych nauczycieli religii w zróżnicowanej kulturowo szkole. Kluczową rolę odgrywa przy tym stworzenie przestrzeni do wymiany wiedzy i doświadczeń o ciekawych, innowacyjnych rozwiązaniach w zakresie edukacji międzykulturowej w nauczaniu religii. Biorąc aktywny udział w różnych formach doskonalenia zawodowego z zakresu edukacji międzykulturowej, dzieląc się wiedzą i doświadczeniem, nauczyciele religii mogą stać się osobami o wysokich kompetencjach, zdolnymi do dialogu i współpracy z „Innymi” oraz kształtowania postawy otwartości i tolerancji wśród uczniów.

Bibliografia

- Badowska M., Kompetencje społeczne i międzykulturowe nauczycieli i pedagogów w świetle badań własnych, „Kultura i Edukacja” 3 (2018), s. 184–200.
- Bem M. T., Kompetencje międzykulturowe studentów. Studium teoretyczno-empiryczne, Białystok 2020, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/12550/1/M_Bem_Kompetencje_miedzykulturowe_studentow.pdf (14.08.2023).
- Czerepaniak-Walczak M., Kompetencja: słowo kluczowe czy „wytrych” w edukacji?, „Neodidagmata” 24 (1999), s. 53–64.
- Dudziak J., Obywatele Ukrainy w Polsce – aktualne dane migracyjne, <https://udsc.prowly.com/releases/statystyki-migracyjne> (14.08.2023).
- Erasmus+, <https://erasmusplus.org.pl/> (14.08.2023).
- eTwinning, <https://etwinning.pl/> (16.08.2023).

- Głazewska E., *Wartość kompetencji międzykulturowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio N – Educatio Nova” 5 (2020), s. 327–341.
- Kamińska M., *Relatywizm kulturowy a uniwersalizm Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 22 (2015) nr 2, s. 182–188.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998.
- Magala S., *Kompetencje międzykulturowe*, Warszawa 2011.
- Majcherek J. A., *Relatywizm kulturowy a badanie relacji międzykulturowych*, „Intercultural Relations” 1 (2017), s. 83–105.
- Nikitorowicz J., *Kompetencje międzykulturowe*, <https://leksykon.granice.uni.wroc.pl/Artykuly/Kompetencje-miedzykulturowe> (14.08.2023).
- Nikitorowicz J., *Polityka edukacyjna w kontekście potrzeby nabywania kompetencji międzykulturowych*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 30 (2017), s. 7–19.
- Nowakowska-Buryła I., Kusiak K., *Natura kompetencji a ograniczenia i trudności w kształceniu międzykulturowym nauczycieli edukacji elementarnej*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 14 (2019) nr 2, s. 41–53.
- Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE), <https://www.ore.pl> (11.08.2023).
- Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE), *Materiały edukacyjne do pracy z ukraińskimi uczniami w polskiej szkole*, <https://www.ore.edu.pl/2022/03/materiały-edukacyjne-do-pracy-z-ukraińskimi-uczniemi-w-polskich-szkołach/> (11.08.2023).
- Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE), *Praca z uczniami ze środowisk uchodźczych – nowe szkolenie*, <https://www.ore.edu.pl/2022/03/praca-z-uczniemi-ze-srodowisk-uchodzczych-nowe-szkolenie-ore/> (11.08.2023).
- Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE), *Uczeń z Ukrainy w polskiej szkole – webinarium*, <https://www.ore.edu.pl/2022/04/uczen-z-ukrainy-w-polskiej-szkole-webinarium/> (11.08.2023).

- Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE), *Wielokulturowość w szkole / uczeń cudzoziemski*, <https://www.ore.edu.pl/2015/03/wielokulturowosc-w-szkole-uczen-cudzoziemski/> (12.08.2023).
- Pachocki M., *Współpraca międzynarodowa a jakość i organizacja pracy szkół. Raport z badania kadry kierowniczej polskich placówek edukacyjnych*. Warszawa 2021.
- Papieska Rada ds. Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Kielce 2020.
- Przestrzenie międzykulturowe w badaniach i praktyce edukacyjnej, red. J. Nikitorowicz, A. Młynarczuk-Sokołowska, U. Namiotko, Białystok 2019.
- Pukin P., *Edukacja międzykulturowa jako element strategii Rady Europy i Unii Europejskiej*, „Edukacja Międzykulturowa” 10 (2019) nr 1, s. 69–80.
- Rafalska M., *Rama kompetencji międzykulturowych w polskim systemie edukacji*, w: *Kompetencje międzykulturowe. Materiały edukacyjne dla rad pedagogicznych*, red. M. Rafalska, Warszawa 2016, s. 9–14.
- Rosa R., *Godność i prawa człowieka w edukacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 17 (2011), s. 84–101.
- Różańska A., *Międzykulturowe konteksty edukacji religijnej – problem otwartej tożsamości religijnej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 36 (2017) z. 3, s. 49–58.
- Sacharczuk J., Szwarz A., *Edukacja i inne procesy wspierające kształtowanie kompetencji międzykulturowych – ujęcie teoretyczne i praktyczne*, „Kultura i Edukacja” 1 (2020), s. 91–109.
- Smoter K., *O potrzebie wspierania rozwoju kompetencji międzykulturowych i medialnych w kształceniu nauczycieli – w poszukiwaniu rozwiązań*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja” 8 (2018), s. 99–108.
- Suchocka A., *Kompetencje międzykulturowe – przywilej czy konieczność?*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Akademii Marynarki Wojennej” 4 (2016), s. 121–131.
- Szczurek-Boruta A., *Nauczyciele i kształtowanie kompetencji międzykulturowej uczniów*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 21 (2013), s. 155–169.
- Uczniowie cudzoziemscy, <https://dane.gov.pl/pl/dataset/1426,liczba-uczniow-cudzoziemcow-wedug-gmin> (14.08.2023).
- Zakrzewska A., *Różnorodność kulturowo-wyznaniowa społeczeństwa wyznaczaniem dla wychowania obywatelskiego w szkole katolickiej*, w: *Religia*

- i edukacja w styczności z różnorodnością kulturową, red. J. M. Garbula, J. J. Pawlik, Olsztyn 2017, s. 89–103.
- Zellma A., Nauczyciel religii jako animator kultury w środowisku wiejskim, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 35 (2015), s. 257–269.
- Zellma A., Nauczyciel religii jako refleksyjny praktyk w realiach współczesnej szkoły, „Katecheta” 53 (2009) nr 9, s. 6–12.
- Zellma A., Niekwestionowana rola edukacji międzykulturowej w szkolnym nauczaniu religii, w: Religia i edukacja w styczności z różnorodnością kulturową, red. J. M. Garbula, J. J. Pawlik, Olsztyn 2017, s. 171–180.
- Zellma A., Profesjonalny rozwój nauczyciela religii, Olsztyn 2013.